

A kistérségek versenyképességének tényezői (magyarországi példákon)

A településeket nemzetközi és magyarországi szinten is jelentős kihívás éri a globális társadalmi és gazdasági versenyben (pl. EU-csatlakozás). Hogy ennek miként tudnak megfelelni, mennyire lesznek versenyképesek, ez több tényező együttes hatásától függhet.

Ezen a terjedelmes témán belül mi most csak három magyarországi kistérség versenyképességi potenciálját vizsgáltuk meg. A kutatásból adódó következtetések a most kialakulóban levő székelyföldi kistérségek számára is gondolatébresztők lehetnek.

A magyar településhálózatot nagyfokú differenciáltság jellemzi, ami nemcsak gazdasági, hanem társadalmi, életminőségi szempontból is jelentős. A rendszerváltás után különösen hátrányos helyzetbe kerültek a kis lélekszámú települések (persze már előtte is hátrányos helyzetben voltak). Ennek okairól, következményeiről és területi jellegzetességeiről szól a felmérés.

A kérdőív segítségével két megye három kistérségének vizsgálatára került sor. Banya megyében az Ormánság (Selye és környéke), Vas megyében pedig a celldömölki és a sárvári kistérség falvaira terjedt ki a felmérés. Mindhárom kistérségből húsz falut vontunk vizsgálat alá. Az infrastrukturális összehasonlításoknál kontrollként a KSH megfelelő kiadványait használtuk. (1. táblázat)

A jelentős területi korlátok miatt ebben a cikkben csak az egyes számú kérdőív eredményeit fogjuk közölni.

A hipotézis maga a következő: egy falu társadalmi, gazdasági helyzete és az ott élő emberek életminősége (Magyarországon) elsősorban attól függ, hogy az adott falu mennyire dinamikus (kis)város vonzáskörzetében fekszik, másodsorban pedig attól, hogy mennyire dinamikus a megye egésze. (3. táblázat) Tehát a jelen kérdőív alapján, a felmérés elvégzése előtt sárvári, celldömölki, selyei kistérségek sorrendet feltételeztünk.

A kérdőíves felmérés mellett három interjúra is sor került. Több személyes impulzusra azért nem volt szükség, mert a kérdőív kérdéseinek nagyobb része nyitott kérdés volt, így bőven adott lehetőséget a személyes vélemény kinyilvánítására is.

A felmérésből az is kiderült, hogy mely falvak (és miért) a rendszerváltás nyertesei, illetve vesztesei. Ezáltal nemcsak stock-felmérést készítettünk, hanem a változásokat folyamatokban is megfigyelhettük, amiről tudjuk, hogy sokkal beszédesebb.

1. A falu

1. táblázat

A vizsgált kistérségek helyzete

	Periódus	Sárvár	Celldömök	Sellye
Lakosság számának alakulása	1989-től 1999-ig	-1,5%	-1,80%	-2,50%
Házak átlagos alapterülete	1989	90 m ²	73 m ²	67 m ²
	1999	90 m ²	75 m ²	67 m ²
Újonnan épült házak, a meglévők %-ában	1989-től 1999-ig	7,00%	7,00%	0,50%
Aszfaltozott utak %-a	1989	85	65	47
	1999	97,5	85	60
Autóbusz-megálló, vasúti pályaudvar	1989	van	van	van
	1999	van	van	van
Vezetékes víz, elektromos áram	1989	van	van	van
	1999	van	van	van
Vezetékes gáz	1989	20,00%	0,00%	0,00%
	1999	85,00%	75,00%	20,00%
Telefon	1989	25,00%	15,00%	0,00%
	1999	100,00%	100,00%	20,00%
Kábeltévé	1989	0,00%	0,00%	0,00%
	1999	85,00%	55,00%	40,00%
Csatornázás	1989	10,00%	0,00%	0,00%
	1999	60,00%	35,00%	0,00%

A falvak lakossága csökkenő tendenciát mutat átlagosan, akárcsak az ország egész lakossága. Megfigyelhető, hogy a sellyei kistérség lakosságszámának növekedése nagyobb, mint a vasi falvaké.

A házak átlagos alapterülete terén lényeges elmozdulás nem történt, viszont szembeeső, hogy a házak 26%-kal nagyobb átlagos alapterületűek Sárvár környékén, mint az Ormánságban. Kemenesalja itt is köztes helyet foglal el.

Újonnan épült házak a meglévők százalékában megmutatja, hogy házépítésre csak Vasban futotta, Sellye környékén gyakorlatilag nem épültek új lakóépületek.

Az aszfaltozott utak százaléka a legfejlettebb vasi kistérségben közel teljes, de a rendszerváltás óta több mint húszszázalékos javulást könyvelhet el ezen a területen a celldömölki kistérség is, közel kerülve a teljes portalanítás állapotához. Mindeközben a sellyei kistérség is 22%-os előrelépést könyvelhet el, de a jelenlegi 60%-os állapot így is nagyon alacsony.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

Vezetékes víz, elektromos áram, vasúti pályaudvar vagy buszállomás mindhárom kistérség vizsgálatba bevont falvainak esetében fejlett, így ezek az infrastrukturális elemek nem képeznek szűk keresztmetszetet a versenyképesség szempontjából. Viszont itt fontosnak tartom megemlíteni (amint az interjúk során kiderült), hogy számos esetben (sellyei kistérségben) a lakosoknak még buszbérletre vagy vonatjegyre sincs pénzük, így ezek a lehetőségek számukra nem növelik a mobilitást, nem egyebek, mint beválthatatlan csekkek.

Vezetékes gáz esetében jelentős fejlődés történt a két észak-dunántúli kistérség esetében, ezekben a gázhálózat kiépítése a végéhez közeledik, ami az életminőség-növeléshez is hozzájárul, hiszen más színvonalat képez a fa-szén vegyes tüzelésű kályha és mást a gázkazános központi fűtés. Ezen kistérségekben az interjúk során az is kiderült, hogy a bevezetett gázt használják is, nemcsak bevezették. Itt is megmutatkozik a különbség a sárvári és a celldömölki kistérség között, ami azonos fekvésük ellenére valószínű Celldömölk gyengébb gazdasági-társadalmi dinamizmusából adódik.

A sellyei kistérség 20%-os adata ezen a területen nagy lemaradást jelez. A források megoszlása a vezetékes gáz kiépítése területén nagy szórást mutat, de az átlagos megoszlás a sárvári kistérség esetében 40% önkormányzati, 50% lakossági, 10% egyéb pályázati összeg, ami nagy lakossági és önkormányzati anyagi erőt mutat. A celldömölki kistérség esetében ez az adat 60% lakossági arányú, amiből messzebbmenő következtetést nem vonnék le, de más adatokkal együtt érzékelhető, hogy a sárvári kistérséggel összehasonlítva, a versenyt csak nagyobb lakossági részvétel mellett bírják az önkormányzataik. Az állami részvétel a finanszírozásban itt sem domináns.

Kábeltévé esetében is robbanásszerű fejlődés zajlott le 1989 óta, a baranyai kistérség ebben is nagyon leszakadt Sárvártól, de ezen a területen közelebb van a celldömölki kistérséghez, mint az a sárvárihoz.

Nagy előrelépés történt Vasban a csatornázás területén, de a közműöllő még a legfejlettebb sárvári kistérségben is erősen nyitott.

Összességében az infrastruktúra állapotáról elmondható, hogy a fejlett országokhoz közeli mutatókat felvonultató sárvári és a tőle elmaradt celldömölki kistérség között érzékelhető különbség van, ami Celldömölk és Sárvár eltérő társadalmi-gazdasági versenyképességéből és dinamizmusából adódik. De ennél is szembetűnőbb a sellyei kistérség elmaradott állapota.

2. Közösségi javak

A felmérés ezen része egy kvantitatív skála mentén történő pontozásos adatfelvételt tükröz, ahol az adott közösségi jószág állapotára egytől ötig terjedő pontrendszer alapján adhattak egzakt leírást a polgármesterek. A skála egyes értéke azt jelentette, hogy nincs, használhatatlan; a kettes rossz, alig kihasznált; a hármas használható, de nem túl igényes; a négyes megfelelő, kihasznált; az ötös kiváló, új. A kapott eredményeket természetesen nem súlyoztuk, hiszen ki tudná megmondani, hogy pl. fontosabb-e a fogorvos a rendőrségnél? Így a végén kapott aggregált mutató egyszerű átlagolással született.

Erdélyi Magyar Adatbank

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

2. táblázat

Közösségi javak minősége				
Intézmény	Évszám	Sárvár	Celldömölk	Sellye
Mozi	1989	1,7	1,2	1,1
	1999	1	1	1
Kultúrház	1989	3,8	3	2,1
	1999	3,8	3	3
Könyvtár	1989	4	3	1,3
	1999	4	3	1,3
Polgármesteri hivatal	1989	2,7	2	2,3
	1999	4,7	4,7	3,4
Falutévé	1989	1	1	1
	1999	félében van	félében van	egyben van csak
Rendőrség	1989	2	2	1
	1998	5	3,5	egyben van csak
Körzeti orvos	1989	4	3,5	2,4
	1998	4,5	3,5	2,7
Egyházi intézmények	1989	4	3,5	2,4
	1998	4,2	4	2,4
Általános iskola	1989	4	2	1,3
	1998	4	3	1,6
Közétkeztetés	1989	4	3	1,3
	1998	3	1,5	1,3
Fogorvosi ellátás	1989	4	3	1
	1998	4,2	3,5	1
Fodrászat	1989	3,8	1,5	1,3
	1998	4,2	3	1,3
Sportkörök	1989	3,8	3	1
	1998	4	3	1

Közösségi javak minősége				
Teleház	1989	1	1	1
	1998	egy helyütt van	1	1
Tűzép	1989	1,7	2	1
	1998	2	2	1
Panzió	1989	1	1	1
	1998	3,8	1,5	1
Gázcseretelep	1989	4	4	4
	1999	4	4	4
Összesen	1989	2,97	2,33	1,6
	1999	3,7	3,07	1,7

A felmérésnek ez a része már sokkal *lágább* (soft) tényezőkkel foglalkozik. A megítélés is több szubjektivitásnak adott teret. Ami mindenképpen hasznos is, hiszen egy jószág használati értékét annak szubjektív hasznosságja is befolyásolja. Ez a megoldás persze nem tudja kiküszöbölni a kognitív disszonancia jelenségét, ami miatt a jobb helyzetű jobbnak ítéli meg a helyzetét, mintegy önigazolásként, hogy jó helyen él, mindez persze fordított irányban is igaz.

Mozik teljes megszűnéséről tudósított a kérdőív. A kultúrházak mindenütt a közepes, használható, de nem túl igényes állapotban vannak. A könyvtárak leépüléséről sem tudósított a kérdőív, minden ellenkező véleménnyel szemben. Viszont az az interjúkból is kiderült, hogy a fogyasztási szokások megváltoztak. A kulturális piacon további átrendeződés történt a tévécsatornák javára, a könyvtárhasználat és egyéb kulturális események rovására. A vizsgált falvak esetében magasabb kulturális szolgáltatásokkal (étterem, színházi előadások stb.) csak Sárvár, illetve kisebb részben Celldömölk szolgált.

A polgármesteri hivatalok esetében mindhárom térségben jelentős minőségi javulás állt be, a vasi kistérségekben rendre kiválónak értékelték a hivatalt és tevékenységét (persze itt hozzá kell tenni, hogy ők maguk töltötték ki a kérdőíveket).

A falutévé kiépítése a felénél tart a vasi térségekben, Sellye környékén ez a folyamat még csak el sem kezdődött.

Rendőrség Sárvár környékén szinte már mindenütt van, de a celldömölki térségben is nagy előrelépés történt. Az Ormánságban ezen a területen is csak minimális a változás.

A körzeti orvosi ellátás úgy tűnik, már a rendszerváltás előtt is elfogadható volt, jelentős előrelépés azóta nem történt, párhuzamban az egészségügy egész országra kiterjedő válságával. A sellyei kistérség lemaradása itt is szembeötlő, és jelentős Kemesnalja lemaradása is.

Egyházi intézmények terén mindenütt történt előrelépés, a fejlettségi sorrend ezen a területen sem változott.

Általános iskolák – itt szintén a sárvári kistérség a vezető, a celldömölki kistérségben viszont jelentős javulás történt, de a helyzet még mindig nem megnyugtató.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

A sellyei kistérség falvaiban gyakran nincsenek is általános iskolák, ha azonban vannak, állapotuk akkor is nyomasztó.

A fogorvosi ellátás Vasban többnyire helyben megoldott, az Ormánságban viszont nyoma sincs.

A teleház-program úgy tűnik, még csak embrionális állapotban van a vizsgált területeken.

Az idegenforgalmi aktivitás indikátoraként szerepeltettük a panziók számát, ebben is csak a sárvári kistérség tud komolyabb potenciált felmutatni.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a rendszerváltás óta a sárvári kistérség dinamikus fejlődést és életminőség-javulást élt át. A celldömölki kistérség esetében is történt bizonyos javulás, de a minősége és mennyisége elmarad az előbbiétől, aminek az okát továbbra is a funkcióhiányos kisvárosban látjuk, hiszen ez a kistérség is *siker régióban* fekszik. Sellye térsége nagymértékű elmaradottságot és fejletlenséget mutat.

3. Gazdasági és foglalkoztatási kérdések

3. táblázat

Gazdasági helyzet				
	Évszám	Sárvár	Celldömölk	Sellye
Munkanélküliségi ráta	1989	1,50%	nincs adat	nincs adat
	1999	2,70%	6% körül	28%, de a szórás 13–68% között
Helyi ipari üzemek száma	1989	3	nincs adat	0
	1999	4,3	1,7	0
Kisker-üzletek száma	1989	5	2	1
	1999	9	5	2
Helyi ipari üzemi alkalmazottak száma	1989	15,00%	10,00% körül	nincs adat
	1999	15,00%	10% körül	0
Értelmiségiek	1989	8,00%	3–5%	1,00%
	1999	12,00%	3–5%	1,50%
Ingázók száma	1989	45,00%	20–30%	2–4%
	1999	50,00%	20–30%	4–6%

A munkanélküliségi ráta alakulása országos adatokból is ismert, erről nem mondott újat a vizsgálat. Azonban mégis fontosnak tartom megemlíteni a kiugró mértékű ormánsági munkanélküliséget, ami már öngerjesztő folyamattá vált. Hiszen a tartósan

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. 2001.

nagy munkanélküliség, az alacsony szintű infrastruktúra és közösségi szolgáltatások, a teljes leépüléshez vezetnek, beindítva az underclassosodás folyamatát. (2. táblázat) Véleményünk szerint ezen folyamatok többsége már visszafordíthatatlan károkat okozott, hiszen azok az emberek, akik hozzászoktak ehhez a társadalomból kiszakadt életformához, egy idő után már nem képesek oda visszatérni. Esetünkben (az interjúk alapján) nagyszámú roma etnikumról is szó van, amely a többszörösen hátrányos helyzetük miatt tovább ronthatja a kitörés esélyét. Számos kutató véleményével egybeesve, megállapíthatjuk, hogy közülük nagy számban *menekültek fel* Budapestre, ahol mindenféle szakmai, anyagi és kapcsolati tőke hiányában kriminalizálódhatnak a megélhetési forrásaik. (2. táblázat)

Látható, hogy a dinamikus, a humán erőforrást *felszívó* központi kisvárossal rendelkező kistérségek munkapiaci helyzete és versenyképessége jobb. A leszakadó Ormánság esetében az ingázás is zsákutcás megoldás, a számukra drága közlekedési infrastruktúra miatt. Súlyos problémaként említették meg, hogy először az ingázókat küldik el a városi munkahelyekről. Ehhez jön még a konvertálható tudás hiánya, a mezőgazdaság alacsony munkaerőigénye, és máris egy *ördögi körmél* tartunk, aminek a kezelése csak komplex (endogén és exogén potenciálokat is figyelembe vevő) vidékfejlesztési program keretében képzelhető el.

Látszik, hogy a jó helyzetű sárvári kistérségben megoldott és jelentős a városi munkahelyekre való ingázás.

Ami az értelmiség számának alakulását illeti, meglepetésünkre mindenütt növekedésről kaptunk adatokat, a sárvári kistérség itt is országos átlag feletti erőforrással rendelkezik. Felmerült bennünk a kérdés, hogy az értelmiség miért nem vándorolt el a leszakadó területekről? A leggyakrabban azt a választ kaptuk, hogy nehezen konvertálható tudással rendelkező értelmiségiekről van szó, pl. papok, tanítók vagy agrárszakemberek, akik munkapiaci értéke ma sok szempontból alacsony. Ezért másutt sem nagyon számíthatnak jobb anyagi feltételekre és nehezen találnának másutt állást.

Utolsó gondolatként a gazdasági szerkezetről megállapíthatjuk, hogy a kiskereskedelmi ellátottság és foglalkoztatottság nagy mértékben nőtt a sárvári kistérségben, nőtt a celldömölkiben is és talán valami elmozdulás figyelhető meg az Ormánságban is. Persze ez utóbbiban legtöbbször kényszervállalkozásokról van szó.

A fentebb elemzett kistérségek természeti, társadalmi, gazdasági viszonyai, fejlődési lehetőségei sajátos vonásokkal rendelkeznek, de az általam alkalmazott kutatási módszerek segítséget nyújthatnak a székelyföldi kistérségek tanulmányozásához, helyzetük felméréséhez és a fejlődési modellek kidolgozásához.

Irodalomjegyzék

Baranya megye Statisztikai Évkönyve 1996, KSH Baranya Megyei Igazgatósága, Pécs.

Ladányi János – Szelényi Iván: *A társadalom etnikai-, osztály- és térszerkezetének összefüggései az ezredforduló Budapestjén*. Elhangzott a Budapesti Általános Rendezési Terv kapcsán a budapesti Új Városházán 1996. május 24-én megrendezett konferencián. *A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig*. Szerkesztette: Kovács Teréz. Pécs, 1995, MTA RKK.